

De levende berg

Nan Shepherd
DE LEVENDE BERG

Vertaald door Pauline Slot

Met een inleiding van Robert Macfarlane en
een nawoord van Jeanette Winterson

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

The translation of this book has been made possible with the help
of the Publishing Scotland translation fund.

Publishing
Scotland

Foillseachadh Alba

Eerste druk februari 2020

Vijfde druk april 2021

Copyright © 1977, 2008 Erven Nan Shepherd

Published by arrangement with Canongate Books Ltd,

14 High Street, Edinburgh EH1 1TE

Copyright inleiding © 2011 Robert Macfarlane

Copyright nawoord © 2011 Jeanette Winterson

Copyright Nederlandse vertaling © 2020 Pauline Slot/

BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: *The Living Mountain*

Oorspronkelijke uitgave: Canongate Books Ltd, Edinburgh

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze
ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitge-
verij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Marieke Oele

Omslagillustratie: © Alec Soth/Magnum photos

Typografie: Steven van der Gaauw

ISBN 978 90 295 4028 5 / NUR 320

www.arbeiderspers.nl

Inhoud

Inleiding *door Robert Macfarlane* 7

Voorwoord *door de auteur* 37

1 – Het plateau 41

2 – De uithoeken 51

3 – De groep 59

4 – Water 67

5 – Vorst en sneeuw 75

6 – Lucht en licht 89

7 – Leven: de planten 97

8 – Leven: vogels, dieren, insecten III

9 – Leven: de mens 129

10 – Slaap 145

11 – De zintuigen 153

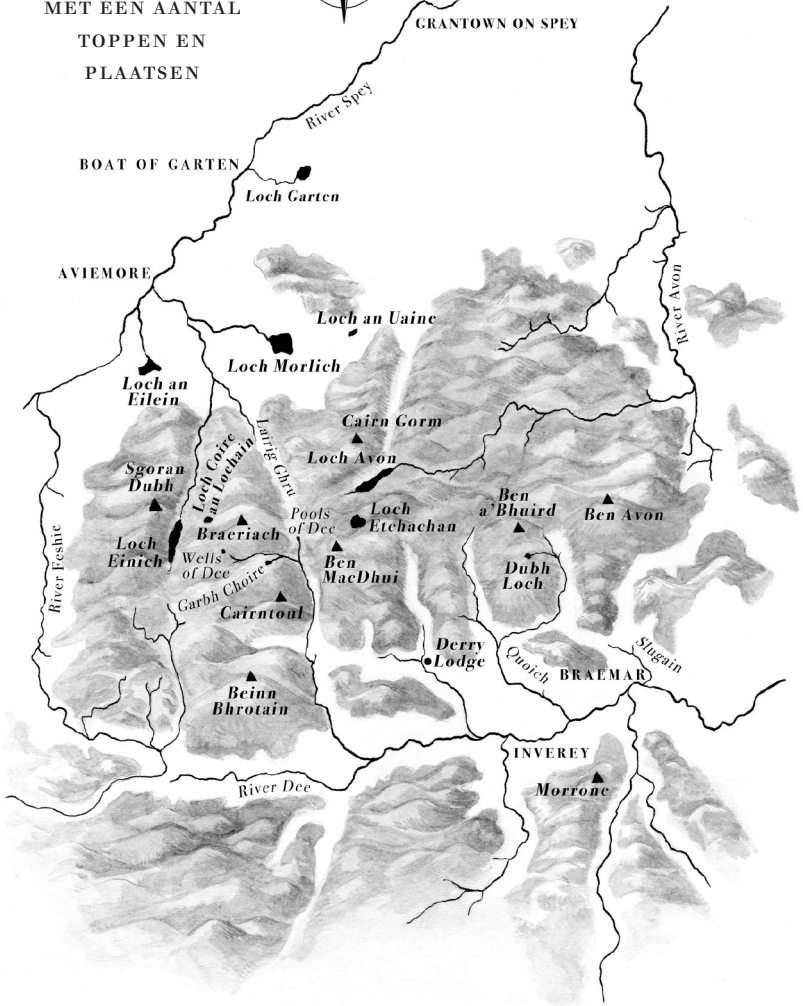
12 – Zijn 163

Een bed. Een boek. Een berg – Nawoord

door Jeanette Winterson 167

HET CAIRNGORM- PLATEAU

MET EEN AANTAL
TOPPEN EN
PLAATSSEN

10 kilometers / 6.2 mijlen

Inleiding

door Robert Macfarlane

De Cairngorm Mountains in het noordoosten van Schotland zijn het noordpoolgebied van Groot-Brittannië. 's Winters schrapen stormwinden tot 250 kilometer per uur over de hoogstgelegen graafschappen van de bergketen, polijsten lawines de hellingen en vlamt noorderlicht groen en rood boven de toppen. Zelfs als het hoogzomer is, ligt er in de diepste keteldalen nog sneeuw die zich langzaam samenpakt tot ijs. De wind is van alle seizoenen en waait zo aanhoudend dat op de hoogvlakten bonsaidennen staan, met hun vijftien centimeter zo groot als ze ooit zullen worden, en jeneverbessen die zichzelf naar de rotsbodem hebben geplooid en daar ondoordringbare miniatuurwouden vormen. Twee van Schotlands grootste rivieren – de Dee en de Avon – vinden hier hun oorsprong: ze beginnen als regenval, sijpelen door gesteente, vloeien samen in het helderste water dat ik ooit heb gezien en stromen met toenemende kracht in de richting van de zee. De bergketen zelf is de geërodeerde stomp van een massa magma die in het devoon omhoogkwam uit de aardkorst, afkoelde tot graniet, om dan op te rijzen uit het omringende schist en gneis. De Cairngorms waren eens hoger dan de hedendaagse Alpen, maar over een periode van miljoenen jaren zijn ze geërodeerd tot een laagliggende woestijn van heu-

vels als walvisruggen en vergruisde klippen. Het massief, geboren uit vuur, gebeeldhouwd door ijs, gepolijst door wind, water en sneeuw, is een gebied dat gevormd is door wat Nan Shepherd – in dit kleine meesterwerk over de streek – ‘de elementen’ noemt.

Anna (Nan) Shepherd werd geboren in de buurt van Aberdeen in 1893, en overleed daar in 1981, en gedurende haar lange leven verkende ze de Cairngorms te voet, honderden dagen en duizenden kilometers lang. Haar reputatie als schrijver is voornamelijk gebaseerd op haar drie modernistische romans – *The Quarry Wood*, *The Weatherhouse*, *A Pass in the Grampians* – maar voor mij is haar belangrijkste werk het tot voor kort relatief onbekend gebleven *De levende berg*, dat ze schreef in de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog.

Shepherd was plaatsgebonden in de beste zin van het woord: ze leerde haar uitverkoren plek diep te doorgronden, maar die diepe kennis hielp haar eerder haar blik te verruimen dan hem in te perken. Ze kwam uit een bescheiden middenklassegezin en leefde een bescheiden streekgebonden leven: ze ging naar de Aberdeen High School for Girls, studeerde in 1915 af aan Aberdeen University en werkte de daaropvolgende eenenveertig jaar als docent Engels aan wat nu het Aberdeen College of Education is (waar ze haar rol als docent ironisch omschreef als de ‘godgegeven taak te pogen een paar van de studenten die onze opleiding doorlopen ervan te weerhouden zich te conformeren aan het geijkte patroon’).¹ Ze reisde veel – ging naar Noorwegen, Frankrijk, Italië, Griekenland en Zuid-Afrika – maar woonde haar hele leven in het dorp West Cults in het noordelijk deel van Deeside. De Cairngorms, wier uit-

lopers een paar kilometer van West Cults beginnen, waren het centrum van haar wereld. In alle seizoenen trok ze die bergen in, bij het eerste licht, overdag, in de schemering en in de nacht, soms alleen, soms met vrienden, studenten of medewandelaars van de Deeside Field Club. Net als andere echte bergliefhebbers kreeg ze hoogteziekte als ze te lang op zeeniveau verbleef.

Van jongs af aan zat Shepherd vol levenslust. Ze lijkt geleefd te hebben met een grote maar stille gretigheid. In een brief aan een vriendin schrijft ze over een foto van haarzelf als kleuter, gezeten op haar moeders knie, en beschrijft zichzelf als ‘een en al beweging, armen en benen rond-maaiend alsof ik probeerde het leven vast te grijpen – ik zweer je dat die ledematen bewegen als je naar ze kijkt’.² Intellectueel gezien was ze wat Coleridge eens een ‘bibliotheekaalscholver’ noemde: een onverzadigbare alleslezer.³ Op 7 mei 1907, toen ze nog maar veertien was, begon ze aan haar eerste ‘medleys’, zoals ze die noemde – opschrijfboekjes waarin ze literaire, religieuze of filosofische citaten noteerde, die tonen hoe breed haar belangstelling toen al was.

Shepherd publiceerde haar drie romans in een buitengewoon creatieve periode van vijf jaar, tussen 1928 en 1933. Snel daarna kwam ook nog een bundel poëzie, getiteld *In the Cairngorms*, die in 1934 in een kleine oplage verscheen en nu bijna nergens meer te vinden is. Ze was vooral trots op dit laatste boek. Shepherd hanteerde een hiërarchie in genres, waarbij poëzie bovenaan stond. ‘Poëzie,’ schreef ze aan de romanschrijver Neil Gunn (met wie ze een flirt-rige en intellectueel uitdagende correspondentie onderhield), omvat ‘in zijn meest intense wezen het hart van alle

ervaring' en biedt glimpen van 'het vurige hart van het leven'.⁴ Ze had het gevoel dat ze alleen poëzie kon produceren als ze 'bezeten was', als haar 'hele natuur... opeens tot leven kwam'. Maar ze vertrouwde Gunn ook toe dat haar gedichten – 'over sterren en bergen en licht' – te 'kil' waren, te weinig 'menselijk'. Toch, erkende ze, 'als ik bezeten ben, is dat het enige wat ik voortbreng'.⁵

Vier boeken in zes jaar, en dan – niets. Shepherd zou vierenvestig jaar lang geen ander boek meer publiceren. Het is moeilijk om nu nog te bepalen of haar literaire zwijgen te wijten was aan bescheidenheid of een blokkade. In 1931 – zelfs op het hoogtepunt van haar productiviteit – was ze bijna depressief door haar onvermogen om te schrijven. 'Ik ben stilgevallen,' schrijft ze dat jaar zwartgallig aan Gunn. 'Men (of ik) bereikt deze stille plekken in het leven. Er zit niets anders op dan door te gaan met leven. Misschien komt de taal weer terug. Misschien ook niet. En zo niet, dan zal men zich tevreden moeten stellen met de stilte. In elk geval niet gaan schreeuwen om gewoon maar geluid te maken.'⁶ 'De taal' kwam na 1934 weer terug, maar slechts bij vlaggen. Buiten *De levende berg* – zelf ook maar 30.000 woorden lang – en de artikelen die af en toe verschenen in het blad van de Deeside Field Club, schreef ze weinig.

Precieze informatie over het ontstaan van *De levende berg* is mondjesmaat voorhanden. Het boek is grotendeels geschreven in de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog, al is het de weerslag van decennia in de bergen. De oorlog is in het boek aanwezig als gerommel in de verte: er zijn vliegtuigen die neerstorten op het plateau, waarbij de bemanning omkomt; de nachten van verduistering waarop ze naar het huis met de enige radio in de omtrek wandelt

om het nieuws te horen over militaire operaties; het vellen van Schotse dennenbomen op het landgoed Rothiemurchus om de oorlogsmachine te laten draaien. We weten dat Shepherd aan het eind van de zomer van 1945 een concept af had, omdat ze Gunn een versie stuurde ter beoordeling. ‘Lieve Nan, ik hoef je niet te vertellen hoezeer ik genoten heb van je boek,’ begint hij zijn scherpzinnige antwoord:

Dit is prachtig gedaan. Ingehouden, met de fijne precisie van de kunstenaar of wetenschapper of intellectueel; met een nauwkeurigheid die nooit pedant is, maar altijd eer betoont. Zo word je liefde gewaar, en wijsheid... je houdt je bij de feiten. En je bouwt met beweringen, methodisch en kalm, want licht en een staat van zijn vormen de feiten in jouw wereld.⁷

Gunn herkent meteen de uitzonderlijke kwaliteiten van het boek: precisie als een vorm van lyriek, aandacht als devotie, nauwkeurigheid als eerbetoon, beschrijving middels beweringen en feiten die bevrijd zijn van hun ballast en daardoor zweven en ook anderszins hun gang kunnen gaan. Maar dan krijgt zijn brief een betuttelende toon. Hij denkt dat het ‘misschien moeilijk’ zal zijn om het gepubliceerd te krijgen. Hij suggereert dat ze foto’s toevoegt, en een kaart om de lezer te helpen die de ‘eigennamen’ van de Cairngorms niet kan plaatsen. Hij waarschuwt haar voor Faber, waar het ‘een bende’ is, en suggereert publicatie als reeks artikelen in *Scots Magazine*. Hij feliciteert haar – zijn ‘watergeest!’ – dat ze iets geschreven heeft dat interessant kan zijn voor ‘liefhebbers van bergen en het buitenleven’.⁸

Shepherd, niet in staat of niet van zins om tot publicatie

over te gaan, bergt het manuscript op in een la, waar het vier decennia zal blijven liggen, tot Aberdeen University Press het in 1977 uiteindelijk stilletjes publiceerde. Datzelfde jaar verschenen Bruce Chatwins *In Patagonië*, Patrick Leigh Fermors *A Time of Gifts* en John McPhee's *Coming into the Country*; een jaar later gevolgd door Peter Matthiessens zen-achtige bergepos *De sneeuwluipaard*. Voor mij staat *De levende berg* op gelijke hoogte met deze veel bekendere klassiekers over vreemde streken en reizen. Samen met J.A. Bakers *The Peregrine* (1967) – dat al evenzeer gekenmerkt wordt door een samengebalde intensiteit, een algehele eigenzinnigheid, een vlammend poëtisch proza en een obsessie (oculair, orakelachtig) met het oog – is het een van de twee opmerkelijkste Britse studies van het landschap die ik ken. Om veel redenen – en al helemaal gezien de huidige belangstelling voor 'natuurboeken' – is het een boek dat nieuwe generaties lezers verdient. Ik moet uitkijken met wat ik er allemaal over zeg, want Shepherd verafschuwde vleierij. In een brief uit 1930 aan Gunn veroordeelde ze 'de veel te vleiende oprispingen van de Schotse pers' die haar eerste twee romans had gerecenseerd. 'Is het niet vreselijk als je werk overdreven geprezen wordt?' vraagt ze hem. 'Ik krijg een gruwelijke hekel aan degene die dat doet.'⁹ Ik kan me niet voorstellen dat dit boek 'overdreven geprezen' zou kunnen worden, gezien mijn grote waardering, maar – de waarschuwing is mij niet ontgaan – ik zal waakzaam zijn.

De levende berg is een boek dat zich slechts met de grootste moeilijkheid laat beschrijven. Een juichend prozagedicht? Een geopoëtische queeste? Een locatielofzang? Een filo-

sofische exploratie van de essentie van kennis? Een metafysische mengelmoes van presbyterianisme en tao? Geen van deze omschrijvingen doet recht aan het geheel, ook al is het boek ten dele deze dingen. Shepherd zelf heeft het over 'liefdesverkeer', waarbij 'verkeer' meer duidt op 'uitwisseling' en 'gelijk oversteken' dan op 'file' of 'blokkade', met een siddering van het erotische in dat woord 'liefde'. De taal in het boek is op twee manieren 'verweerd': vol van uiteenlopende weersgesteldheden, maar ook het resultaat van decennia contact met 'de elementen'. Tonaal gezien wordt het gekenmerkt door 'helderheid van het intellect' en 'opwellingen van gevoel', en meer in het algemeen door het verweven van veldnotities, memoires, natuurlijke historie en filosofische overpeinzingen. Het is verfrissend stoffelijk – opgetogen over de eigenheid van het graniet in de Cairngorms, over een bergwereld die 'niets doet, absoluut niets, dan zijn wat het is' – en tegelijk bijna animistisch in zijn weergave van de interactie tussen geest en berg.

Voorals moet *De levende berg* begrepen worden als een provinciaals werk in de breedste zin van het woord. In de laatste eeuw heeft het woord 'provinciaals' een negatieve klank gekregen. De bijvoeglijke vorm van 'provincie' is komen te staan voor bekrompenheid, kleingeestigheid, benepenheid: een geest of een gemeenschap die zich naar binnen heeft gekeerd, een pejoratieve inperking. Maar het is niet altijd zo geweest. Patrick Kavanagh (1904-67), de grote dichter van het Ierse alledaagse, twijfelde niet aan het belang van de provincie. Voor Kavanagh was de provincie geen afbakening maar een opening: een plek waar je de wereld kon zien. 'Provincialisme is universeel,' schreef hij. 'Het raakt aan de grondbeginselen.' Merk op dat Kava-

nagh, net als Aristoteles, het ‘universele’ niet verwart met het ‘algemene’. Het ‘algemene’ was voor Aristoteles het brede, het vage en het niet-gedifferentieerde. Het ‘universele’ berustte daarentegen op fijnzinnige principes, het resultaat van een intense aandacht voor details. Steeds opnieuw kwam Kavanagh terug bij zijn verbinding tussen het universele en het provinciaalse, en bij het idee dat we leren door te onderzoeken wat bij de hand is. ‘Alle grote beschavingen zijn gebaseerd op provincialisme,’ schreef hij fraai:

Om zelfs maar één weide of één stuk grond ten volle te kennen eist een levenslange ervaring. In de wereld van de poëtische ervaring telt niet de breedte, maar de diepte. Een gat in een heg, gladde stenen die een weggetje verhardten, een uitzicht op een weide met bomen, het stroompje op het kruispunt van vier veldjes – meer kan een man niet ten volle bevatten.¹⁰

Shepherd leerde de Cairngorms ‘in de diepte’ kennen, niet ‘in de breedte’, en ze waren voor haar wat Selbourne was voor Gilbert White, de Sierra Nevada voor John Muir en de Aran Islands voor Tim Robinson. Ze waren haar eiland-op-het-land, haar persoonlijke provincie, het gebied waar ze van hield, waar ze zo langdurig liep en keek dat de focus binnen deze omheining haar kennis kwadrateerde, niet reduceerde. Hoe zou het zijn, vroeg Shepherd zich eens af in een brief aan Gunn, als je een manier kon vinden om ‘het alledaagse in het licht te zetten’? Dat, concludeerde ze, ‘zou het universeel maken’.¹¹ Dit belichten van het ‘alledaagse’ tot het ‘universeel’ wordt, is wat ze wist te bereiken in *De levende berg*.

De meeste boeken over bergbeklimmen zijn geschreven door mannen, en de meeste mannelijke klimmers zijn gefocust op de top: een expeditie in de bergen is alleen succesvol als die wordt gehaald. Maar reiken naar het hoogste punt is niet de enige manier om een berg op te gaan, en het verhaal van belegering en aanval niet de enige manier om erover te schrijven. Shepherd's boek kan misschien het best gezien worden als een boek over bergen, niet over bergbeklimmen. In het begin van het boek bekennt ze als jonge vrouw in de greep te zijn geweest van de 'zucht' naar 'de hoge uitsteeksels' en de Cairngorms zelfzuchtig benaderd te hebben, ze beoordeelend op hun 'effect op mij'. Ze 'zette altijd koers naar de top'. *De levende berg* laat zien hoe ze gaandeweg leerde om de heuvels in te trekken zonder doel, 'slechts [...] om bij de berg te zijn, zoals je een vriend bezoekt met geen ander doel dan zijn gezelschap'. 'En zo ben ik weer op het plateau, na eromheen gedraaid te hebben als een hond die wil weten of het hier pluis is,' begint ze een van de delen, informeel. 'Ik denk van wel, en ik zal een tijdje hierboven blijven.' Rondwalen heeft hoogtekorts vervangen; de piek is verruild voor het plateau. Ze is niet langer geïnteresseerd in de verovering van de spits waar ze de *catascopos* kan worden, de neerkijker die met een goddelijk oog alles overziet. Vandaar ook het prachtige beeld op de openingspagina van het boek (die voor altijd mijn blik op de Cairngorms heeft veranderd) waarin ze het massief niet voorstelt als een reeks afzonderlijke toppen, maar als een geheel: 'Het plateau is de ware top van deze bergen; je moet ze zien als één berg, en de afzonderlijke pieken [...] zijn niet meer dan kolkingen van het plateau.'

Als wandelaar gaat Shepherd zo op een wereldse pelgri-

mage. Ze banjert rondom, over, door en in de bergen, in plaats van ze te bestormen. Haar herhaald traverseren getuigt van nederigheid, het tegenwicht voor de zelfverheffing van de klimmer die hongert naar de ultieme top. De pelgrim vindt haar voldoening in de zijwaartse blik en de blik op het mysterie binnenin, terwijl de bergbeklimmer de blik omlaag en naar buiten richt om de diepste kennis te verwerven.

De Cairngorms waren mijn eerste gebergte, en nog steeds ken ik hen het best. Mijn grootouders woonden in een voormalig boswachtershuis dat gebouwd was op een zeldzame kalkstenen richel op de noordelijke hellingen van het massief, en het stuk weidegrond dat hen toebehoorde liep tot aan de oevers van de Avon. Vanaf mijn vroege jeugd namen mijn ouders me mee hiernaartoe, meestal in de zomer. Aan een muur in het huis hing een grote gelamineerde Ordnance Survey-kaart van het hele gebergte, waarop we met onze vinger gelopen en geplande routes traceerden. Mijn grootvader was een diplomaat en een bergbeklimmer die zijn leven lang overal ter wereld heeft geklommen, en hij en de wereld van de Cairngorms infecteerden mij als kind met hoogtekoorts. Zijn pikhouweel, een meter lang, met een houten handvat, en zijn oude stijgijzers prikkelden mijn jeugdige verbeelding als de rekwisieten voor toverkunsten. Hij toonde me zwart-witfoto's van de toppen in de Alpen en de Himalaya die hij had beklommen, en ik vond het een wonder dat zulke bouwsels door mensen bestegen konden worden. Bergbeklimmen trof me – zoals Shepherd het verwoordt – als 'een legendarische opdracht, volbracht door helden, niet mensen'. En voor mij, net als

voor Shepherd, waren het de kinderjaren in de Cairngorms die me een leven lang verbonden met de berg. Sinds die tijd heb ik het massief vele malen doorkruist, te voet en op ski's, en mijn kaarten van het gebied zijn webben van belopen paden en uitgeprobeerde routes. Ik heb tientallen blauwwitte sneeuw hazen, zo groot als een hond, zien opduiken vanachter turfgrond op Glas Maol, ik heb vluchten sneeuwvinken gevolgd die als een windvlaag over het Braeriachplateau scheerden, en eens school ik uren in een sneeuwhol boven de Noordelijke Corries tot een furieuze sneeuwstorm was uitgeraasd.

Ik kende de Cairngorms dus lang voor *De levende berg*, dat ik pas voor het eerst las in 2003, toen een toenmalige vriend me erop wees. Hij vond het een boek dat bijna door de kieren van de canon was geglijpt; een vergeten klassieker. Ik las het en was daarna niet meer dezelfde. Ik had gedacht de Cairngorms goed te kennen, maar Shepherd liet me zien hoe zelfgenoegzaam ik was geweest. Haar schrijven bood me een nieuwe blik op deze vertrouwde bergen. Het leerde me ze te zien, in plaats van alleen maar naar ze te kijken.

De levende berg is rijk aan de treffende waarnemingen die je alleen kunt doen als je 'een tijdje boven blijft', en een landschap steeds opnieuw doorkruist. 'De berk [...] heeft regen nodig om zijn aroma vrij te geven,' merkt Shepherd op. 'Het is een zware geur, fruitig als oude cognac, en op een warme, natte dag kun je er bijna dronken van worden.' Nooit eerder had ik het 'aroma' van berken opgemerkt, maar tegenwoordig kan ik op een regenachtige zomerdag niet in een berkenbosje vertoeven zonder een vleugje Courvoisier op te snuiven. Elders in het boek bemerkt en be-

schrijft Shepherd de ‘spoel na spoel’ van een steenarend die stijgt op de thermiek, ‘de minuscule paarse kelkjes’, de vlucht van de ‘witgeveleugelde sneeuwwhoen’, een poeltje van ‘kikkertjes die springen als de fiches in het vlooienspel’, een witte haas die over zonbeschenen sneeuw loopt met een ‘absurd langbenig schaduwskelet’ in zijn kielzog. Ze heeft een Andy Goldsworthy-achtig oog voor de toevallige vormen van landschapskunst die de bergen creëren: ‘De knophulzen van beuken, door de wind als een vloedlijn neergelegd, geven de stoffige meiwegen een onverwachte glans.’¹² Op een avond in oktober is de lucht ‘glad als zijde’, en lijkt het of ze, in halfslaap op het plutonische graniet van het plateau, zelf ook versteent, ‘diep verzinkt in hun verstilling’, en middels het stollingsgesteente de gedaante aanneemt van een nieuw, mineraal zelf.

Shepherd is een hartstochtelijke observator. En zoals zoveel hartstochtelijke observators is ze ook een deeltijdmysticus, voor wie intens empirisme de eerste stap is op weg naar immanentie. ‘Ik wist dat toen ik een flinke tijd gekeken had,’ schrijft ze, ‘ik nog maar nauwelijks begonnen was te zien.’ Haar beschrijvingen gaan meestal verder dan het stoffelijke – of bewegen erdoorheen. Op de berg, schrijft ze, na uren van wandelen en kijken:

ziet het oog wat het eerder niet zag, of ziet op een nieuwe manier wat het al gezien heeft. Evenzo met het oor, de andere zintuigen. [...] Deze momenten komen onverwacht, maar zijn, zo lijkt het, onderworpen aan een wet waarvan we de werking nauwelijks doorgronden.